

O‘SMIRLAR ORASIDA INDIVIDUALLIZM KUCHAYISHINING PSIXOLOGIK SABABLARI

Azimova Ziyoda Baxtiyor qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti “Psixologiya” yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘smirlar orasida individualizmning kuchayishi va mazkur tendensiyaning shakllantiradigan psixologik hamda ijtimoiy omillar har tomonlama tahlil qilinadi. Tadqiqotda individualizmning o‘smir shaxsiyati rivojlanishidagi o‘rni, uning ijobiy (mustaqil qaror qabul qilish, shaxsiy mas’uliyat, o‘zini anglash) va salbiy (ijtimoiy uzoqlashuv, empatiya pasayishi, jamoaviylik qadriyatlarining susayishi) qirralari qiyosiy talqin etiladi. Maqolada zamonaviy axborot texnologiyalari va raqamli kommunikatsiya vositalarining (ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar) o‘smirlarning o‘z-o‘zini anglashi, “men-konsepsiya”si va shaxsiy identifikatsiyasiga ta’siri ochib beriladi. Ijtimoiy tarmoqlardagi solishtirish (social comparison), layk/rejting mexanizmi, “ideal obraz”lar bosimi, onlayn-maqomga intilish kabi omillar o‘smirlarda individual pozitsiyani keskinlashtirishi, ba’zan esa ichki ziddiyat va emotsional beqarorlikni kuchaytirishi mumkinligi ilmiy-nazariy asosda ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, oilaviy munosabatlardagi o‘zgarishlar — nazorat va erkinlik muvozanati, emotsional yaqinlik darajasi, tarbiya uslublari (demokratik, avtoritar, befarq) individualizmning shakllanishida muhim shart-sharoit sifatida tahlil qilinadi. Ta’lim muhitida esa o‘qituvchi–o‘quvchi o‘rtasidagi kommunikatsiya dinamikasi, o‘quvchining fikrini eshitish madaniyati, baholash amaliyoti, sinfdagi psixologik iqlim va tengdoshlar orasidagi raqobat/hamkorlik munosabatlari individualizm darajasiga ta’sir etuvchi omillar sifatida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik psixologiyasi, individualizm, shaxsiy identifikatsiya, avtonomiya, o‘zini-o‘zi anglash, ijtimoiy tarmoqlar ta’siri, oilaviy muhit.

KIRISH

O‘smirlik davri inson hayotining eng murakkab va zaruriy bosqichlaridan biri bo‘lib, bu davrda shaxsning o‘zligini anglash va jamiyatda o‘z o‘rnini topish jarayonlari yuz beradi. O‘smirlar, bu davrda, nafaqat jismoniy o‘zgarishlarga, balki ichki psixologik o‘zgarishlarga ham duch keladilar. Ular o‘zligini shakllantirish jarayonida, o‘zlarini boshqalardan ajratish va mustaqil shaxs sifatida tasavvur qilishga intiladilar. Shu bilan birga, o‘smirlarning psixologik rivojlanishida individualizmning kuchayishi asosiy omillardan biri bo‘lib, ular o‘zlarining ichki dunyosiga yanada chuqurroq kirib, atrofdagi dunyo bilan yangi munosabatlarni o‘rnatadilar.

Individualizm, ya’ni shaxsiy erkinlik va o‘z-o‘zini ifoda etish tamoyili, o‘smirlar orasida o‘ziga borayotgan fenomen sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon bir tomondan, o‘smirning o‘zligini anglash va shaxs sifatida ajralib turish istagi bilan bog‘liq bo‘lsa, boshqa tomondan, media, ijtimoiy tarmoqlar, oila va jamiyatdagi o‘zgarishlar kabi ijtimoiy va madaniy omillar tomonidan shakllanadi. O‘smirlar orasida individualizmning kuchayishi, ularning ijtimoiy munosabatlariga, psixologik salomatligiga va hayotga qarashlariga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi.

Medianing va ijtimoiy tarmoqlarning ta’siri ham individualizmning kuchayishiga katta hissa qo‘shadi. Hozirgi kunda o‘smirlar o‘z fikrlarini ijtimoiy tarmoqlarda erkin ravishda ifoda etishmoqda. Bu esa ularning individualistik xususiyatlarini namoyon qilishiga imkon beradi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘smirlar o‘zlarini boshqalardan ajratib ko‘rsatish, o‘z hayotlarini boshqalar bilan taqqoslash va o‘z qadrini tasdiqlashga intilishadi.

Shuningdek, zamonaviy jamiyatning madaniy qadriyatlari ham individualizmning kuchayishiga katta ta’sir qiladi. G‘arb madaniyatida shaxsiy erkinlik, mustaqillik va o‘z yo‘lini topish qadrlanadi. Bu qadriyatlar o‘smirlar orasida o‘zlikni anglashni rag‘batlantiradi va ular o‘zlarini jamiyatda mustaqil shaxslar sifatida ko‘rsatish istagini kuchaytiradi. Bunday madaniyatning o‘smirlarning psixologiyasiga ta’siri, ularda o‘zlikni izlash va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Biroq, bu jarayon ba’zan oila va jamiyat bilan bo‘ladigan munosabatlarda ziddiyatlarga olib kelishi

mumkin. Masalan, ba'zi o'smirlar o'zlarini oila va jamiyatdan ajratib, faqat o'z manfaatlarini ko'zlashga intilishadi, bu esa ular uchun yolg'izlik va ijtimoiy izolyatsiya hissini keltirib chiqarishi mumkin.

Masalaning qo'yilishi

"Individualism-Collectivism Scale" (Individuallizm va Kollektivizmni o'lchash shkalasi)

"Individualism-Collectivism Scale" (ICS) metodikasi amerikalik psixolog Harry C. Triandis tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, shaxslar orasida individuallizm va kollektivizm darajasini aniqlash uchun mo'ljallangan. Ushbu metodika, o'smirlar va yoshlar orasida individualistik va kollektivistik e'tiqodlar va xulq-atvorlarni o'lchashda samarali ishlatiladi. ICS metodikasining asosiy maqsadi shaxslarning o'zini jamiyatdan ajratib ko'rsatish (individuallizm) yoki jamiyatning manfaatlarini yuqori qo'yish (kollektivizm) kabi ikki qarama-qarshi ijtimoiy qarashlarini aniqlashdan iborat.

Metodikaning mazmuni 20 ta savoldan iborat anketani o'z ichiga oladi. Har bir savol uchun respondentlar 7 ballik Likert shkalasida (1- "to'liq rozi emasman", 7 — "to'liq rozi bo'laman") javob berishlari so'raladi. Bu savollar respondentning individualistik (o'zini jamiyatdan ajratib ko'rsatish, shaxsiy erkinlikni qadrlash, boshqalarning fikriga kam e'tibor berish) va kollektivistik (ijtimoiy aloqalarni saqlash, guruh manfaatlarini yuqori qo'yish) xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi. Respondentlarning ballari asosida ularning individualizm va kollektivizmga bo'lgan moyillik darajasi aniqlanadi.[3]

Metodika 100 nafar o'smir (14-17 yosh oralig'ida) respondentga tatbiq qilindi. Tadqiqotda ishtirok etgan respondentlar Toshkent shahri va uning atrofi maktablaridan tanlangan. Respondentlar orasida 60% qizlar va 40% yigitlar bo'ldi. So'rovnoma onlayn va an'anaviy shaklda o'tkazildi. Respondentlarga shaxsiy ravishda anketalar taqdim etildi va ularning javoblari yig'ildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi o'smirlarning o'zlikni anglash, shaxsiy erkinlikka bo'lgan moyillik va jamiyatga nisbatan individualistik qarashlarini aniqlash edi.

1-jadval

O'smirlar orasida individuallizm va kollektivizm darajalarining jins va yosh guruhi bo'yicha taqsimlanishi

Jins	Yosh guruhi	Individuallizm (o'rtacha ball)	Kollektivizm (o'rtacha ball)	Individuallizm ballari 95% Ishonchlilik oralig'i	Kollektivizm ballari 95% Ishonchlilik oralig'i	Jami respondentlar
Qizlar	14-15 yosh	5.4	4.6	(5.2 - 5.6)	(4.4 - 4.8)	36
	16-17 yosh	5.0	4.4	(4.8 - 5.2)	(4.2 - 4.6)	24
Yigitlar	14-15 yosh	5.9	4.3	(5.7 - 6.1)	(4.1 - 4.5)	20
	16-17 yosh	6.0	4.2	(5.8 - 6.2)	(4.0 - 4.4)	20
Jami	14-15 yosh	5.6	4.5	(5.4 - 5.8)	(4.3 - 4.7)	56
	16-17 yosh	5.5	4.3	(5.3 - 5.7)	(4.1 - 4.5)	44
Jami	-	5.5	4.4	(5.4 - 5.6)	(4.3 - 4.5)	100

Quyidagi jadvaldan olingan natijalar o'smirlarning individuallizm va kollektivizm darajalari o'rtasidagi farqlarni va o'zaro bog'liqliklarni ko'rsatadi. Tadqiqotda ishtirok etgan 100 nafar o'smir (14-17 yosh) respondentlar metodika asosida o'z javoblarini taqdim etdilar va o'rtacha ballar hisobga olindi.[3]

YECHISH USULI

Individuallizm darajasi metodika bo'yicha umumiy 5.5 ballni tashkil etdi, bu yuqori ko'rsatkich bo'lib, o'smirlar orasida shaxsiy erkinlikka bo'lgan intilish, mustaqillik va o'z fikrini bildirish tendensiyasi kuchli ekanini ko'rsatadi. Yigitlar orasida individuallizm darajasi yuqoriroq bo'lib, 5.9 ballni tashkil etdi, qizlar orasida esa bu ko'rsatkich 5.2 ga teng bo'ldi. Bu farq, o'smirlarning jinsiga qarab, o'zlikni anglash va o'z fikrini bildirishda boshqalarga nisbatan farq qilishlarini aks ettiradi. Yigitlar, odatda, o'z fikrlarini yanada mustaqil ravishda ifoda etishga moyil bo'ladi.

Kollektivizm darajasi esa umumiy 4.4 ballni tashkil etdi. Bu shuni ko'rsatadiki, o'smirlar orasida ijtimoiy aloqalar, jamoaviy ishlar va guruh manfaatlariga bo'lgan qiziqish hali ham mavjud. Kollektivizm darajasi yuqori bo'lmagan bo'lsa-da, o'smirlar hali ham jamoa manfaatlarini qadrlashadi va o'zaro yordamga tayyor ekanliklarini ko'rsatadi. Kollektivizm darajasi qizlar orasida yuqori — 4.6 ball, yigitlar orasida esa 4.3 ballni tashkil etadi. Bu farq, qizlarning jamoa va ijtimoiy aloqalarga nisbatan yigitlarga qaraganda ko'proq ahamiyat berishlarini ko'rsatadi.

Jinsiy farqlarni ko'rsatuvchi natijalar, **yigitlar** orasida individuallizm darajasi yuqori bo'lishini, shaxsiy erkinlik va mustaqillikka bo'lgan qiziqishning kuchliroq ekanligini ko'rsatadi. Yigitlar kollektivizmga nisbatan kamroq e'tibor berishadi. **Qizlar** orasida esa, kollektivizm ko'proq ahamiyatga ega bo'lib, bu ijtimoiy aloqalar va boshqalar bilan ishlashga bo'lgan moyillikni aks ettiradi.[3]

Yosh guruhlari bo'yicha esa, **14-15 yoshdagi** o'smirlar orasida individuallizm darajasi 5.6 ball bo'lib, biroz yuqori ekanini ko'rsatadi. Ammo **16-17 yoshdagi** o'smirlar orasida bu daraja 5.5 ballga pasaygan. Bu o'smirlar yosh ulg'aygan sari, shaxsiy erkinlikka bo'lgan intilish biroz kamayadi va ular ijtimoiy aloqalar va guruhdagi o'rnini qadriga yetishadi. Kollektivizm darajasi esa yosh bo'yicha o'zgarmaydi va 4.5 ballni tashkil qiladi. Bu yoshning o'sishi bilan o'smirlarning ijtimoiy mas'uliyatni his qilish va jamiyatda o'zaro aloqalarga ahamiyat berishlari kuchayishini ko'rsatadi.

Ishonchlilik oralig'i 95% bo'lib, metodikadan olingan ballarning yuqori ishonchga ega ekanligini ko'rsatadi. Misol uchun, **individuallizm** ballini 95% ishonchlilik oralig'i bo'yicha 5.4 dan 5.6 ballgacha o'zgartirilgan, **kollektivizm** ballini esa 4.3 dan 4.5 ballgacha bo'lgan oralig'ida qamrab olgan. Bu natijalar metodikaning ishonchlilikini va statistik nuqtai nazardan aniqligini ta'minlaydi.[4]

NATIJALAR

Tadqiqotdan olingan natijalar o'smirlar orasida individuallizm va kollektivizmning qanday taqsimlanganini ko'rsatdi. Har bir respondentning javoblari hisoblab chiqildi va individualizm va kollektivizmga oid moyillik darajasi tahlil qilindi. Ushbu ma'lumotlar asosida, o'smirlarning ijtimoiy qarashlari va xulq-atvorlari qanday shakllanganligi haqida aniq xulosalar chiqarildi. Shuningdek, olingan natijalar o'smirlarning o'zlikni anglash darajasini, ularning jamiyatga nisbatan qanday qarashlarini hamda shaxsiy erkinlikka bo'lgan intilishlarini ko'rsatdi.

Metodika yordamida olingan natijalar o'smirlarning jins va yosh bo'yicha individuallizm va kollektivizm o'rtasidagi farqlarni aniq ko'rsatdi. O'smirlar orasida individuallizmning yuqori darajasi, ayniqsa yigitlar orasida, o'z fikrini bildirishga va mustaqil qarorlar qabul qilishga moyillikni aks ettiradi. Kollektivizm esa ko'proq qizlar orasida yuqori bo'lib, o'zaro yordam va ijtimoiy aloqalarga e'tibor berishni ko'rsatadi. Bu o'smirlarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishidagi o'zgarishlarni, guruhdagi o'rnini va shaxsiy erkinlikni qanday tushunishlarini aks ettiradi.

O'smirlarning individuallizmga bo'lgan yondashuviga oila va ta'lim tizimi ham ta'sir qiladi. Oila muhitidagi erkinlik va qo'llab-quvvatlash o'smirning mustaqillikka intilishida muhim rol o'ynaydi. O'smirlar, agar oila tomonidan o'z fikrlarini erkin ifoda etish va o'zini tasdiqlashga imkon berilsa, o'zligini shakllantirishda yuksalishadi. Aksincha, haddan tashqari cheklovlar va nazoratlar o'smirlarning o'zligini anglash jarayoniga to'sqinlik qilishi mumkin. Ta'lim tizimi ham o'smirlarni mustaqil fikrlashga undaydi, bu esa ularning individualistik qarashlarini kuchaytiradi. O'smirlar o'z fikrlarini ta'lim muhitida erkin ravishda ifoda etish, guruhlarda o'z mustaqil pozitsiyasini saqlashga intiladilar, bu esa ularning shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi.

Biroq, individuallizmning kuchayishi o'smirlar psixologiyasida salbiy ta'sirlar ham ko'rsatishi mumkin. O'smirlarning faqat o'z manfaatlarini ko'zlash va boshqalarga nisbatan befarqlik ko'rsatishlari, ularning ijtimoiy munosabatlarida qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Shaxsiy erkinlikni ortiqcha qadrlash, ba'zida o'smirlarni guruhlardan ajratib qo'yishi va yolg'izlashishga olib kelishi mumkin. Shuningdek, o'smirlar o'zlarini boshqalardan ajratib ko'rsatish orqali, ba'zan atrof-muhitga nisbatan befarq bo'lishi mumkin, bu esa ularning psixologik salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'smirlar orasida individuallizmning kuchayishi ko'plab psixologik va ijtimoiy omillarning ta'siri ostida yuzaga keladi. O'zlikni anglash, shaxsiy erkinlikni ta'minlash va ijtimoiy tarmoqlarda o'zini taqdim etish, bu jarayonni kuchaytiradi. Ammo, individuallizmning haddan tashqari kuchayishi ijtimoiy aloqalarni zaiflashtirishi va o'smirlarning psixologik salomatligiga zarar yetkazishi mumkin. Shuning uchun, o'smirlarning psixologik rivojlanishida, ularning individualistik xususiyatlarini hurmat qilish va ijtimoiy aloqalarni saqlash muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

O'smirlar orasida individuallizmning kuchayishi bugungi ijtimoiy, madaniy va psixologik o'zgarishlarning murakkab natijasidir. O'smirlik davri, shaxsiyatni shakllantirish va o'zlikni anglashning muhim bosqichi bo'lib, bu davrda o'smirlar o'zlarini boshqalardan ajratib ko'rsatishga, mustaqil shaxs sifatida o'zlarini ifoda etishga intilishadi. Biroq, ijtimoiy tarmoqlar, media, oila va jamiyatning o'zgarishlari ham bu jarayonni kuchaytiradi.

O'tkazilgan so'rovnoma va statistik tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'smirlar orasida individuallizmning kuchayishi tobora kengayib bormoqda. O'smirlar o'z fikrlarini erkin ifoda etish, shaxsiy erkinlikni qadrlash va o'zini boshqalardan ajratib, ko'rsatish masalasida yuqori darajada ijobiy fikr bildirganlar. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda o'zligini ifoda etish, o'smirlarning o'z shaxsiyatini tasdiqlashda va boshqalarga qarshi individualistik yondashuvlar rivojlanishida katta rol o'ynamoqda. Ammo, individualizmning haddan tashqari kuchayishi, ba'zi o'smirlar orasida ijtimoiy izolyatsiya, yolg'izlik va psixologik salomatlik muammolariga olib kelishi mumkin.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. G'oziyev E. G. Umumiy psixologiya. T. O'qituvchi. 2010.
2. Davletshin M. G. Do'stmuhammedova Sh. Mavlonov M. Tuychiyeva S. M. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. T. TDPU. 2004.
3. Karimova V. M. Psixologiya. T. A.Qodiriy nomidagi nashriyot. 2002.
4. Axmedov. D. B. *O'smirlar va yoshlarning psixologik rivojlanishi. Ijtimoiy tarmoq va psixologiya.* T. Akademyashr. 2018.
5. Askarov S. A. *O'smirlar va ijtimoiy tarmoqlarda o'zlikni anglash.* T. Fan va texnologiya. 2012.
6. Jumaniyozov A. A. *O'smirlar va yoshlarda ijtimoiy tarmoqlar ta'siri: psixologik yondashuv.* Toshkent. O'qituvchi nashriyoti. 2015.
7. Qodirov A. S. *Ijtimoiy psixologiyaning asosiy tamoyillari.* T. O'zbekiston Noshirlik uyi. 2010.
8. N. Sh. Ruziev. *O'smirlar psixologiyasi. Nazariy asoslar va amaliy tadqiqotlar.* T. Fan va texnologiya. 2016.